

Att undervisa om ”Bibeln i politiken”: Fallgropar och möjligheter

MIKAEL LARSSON

Uppsala universitet
mikael.larsson@teol.uu.se

HANNA LILJEFORS

Uppsala universitet
hanna.liljefors@teol.uu.se

INLEDNING

Politiska bibelbruk är inget nytt. Genom historien har ”Bibeln” mobiliserats för att legitimera politiska anspråk i frågor om till exempel slaveri, rösträtt och apartheid, ofta av grupper med diametralt motsatta ståndpunkter. Som stoff på kurser i bibelvetenskap är det fortfarande mer ovanligt, vilket innebär såväl möjligheter som fallgropar för läraren. Att världsledare i realtid levererar potentiellt kursmaterial innebär hög relevansfaktor, men ställer också nya krav. Jacques Berlinerblau hävdar retoriskt att vår skolning som bibelvetare är oanvändbar för att granska politiska diskurser.¹ Vad förslår färdigheter i döda språk och kunskaper om antikens religioner för att avkoda retoriken i amerikanska presidentvalskampanjer? Berlinerblau har rätt i att utmaningen är stor. Vi menar att uppgiften är både angelägen och genomförbar, inte bara för forskare med inriktning mot reception utan också för studenter på grundnivå,

¹ Jacques Berlinerblau, ”The Bible in the Presidential Elections of 2012, 2008, 2004, and the Collapse of American Secularism” i *The Bible in the Public Square: Its Enduring Influence in American Life*, red. Mark A. Chancey, Carol Meyers och Eric M. Meyers (Atlanta: SBL Press, 2014), 15–36 (15).

även om den kräver att vi rör oss utanför snävt uppfattade ämnesgränser. Här delar vi några erfarenheter från att undervisa om Bibeln i politiken, från kursen ”Bibeln i samtidskulturen” vid teologiska fakulteten i Uppsala (vårterminen 2021), med utblickar mot mer övergripande utmaningar och möjligheter.

BAKGRUND TILL ”BIBELN I SAMTIDSKULTUREN”

Kursen ”Bibeln i samtidskulturen” (15 hp) gavs för första gången vårterminen 2020 i sitt nuvarande format. Föregångaren ”Bibeln och kulturen” (7,5 hp), initierad av Lina Sjöberg, hade då getts varje år sedan 2008. Fokus låg på skönlitteratur och film, med nära koppling till det framväxande forskningsfältet receptionsstudier.² När möjligheten gavs att göra en större kurs breddade vi den mot två nya områden: politik och populärkultur (musik), i linje med utvecklingen av receptionsforskning internationellt. Vi kunde också ge mer utrymme för hermeneutik och introduktion av bibeltexter. Förändringen svarade mot en efterfrågan från studenter om en del två av kursen.

Till förutsättningarna hör att kursen kan läsas som fristående kurs, med grundläggande behörighet. Det speglar en önskan att nå fler studentgrupper än de egna programstudenterna, vilket också infriats. Stu-

² För en överblick över svenska exegetiska avhandlingar i fältet, se Birger Olsson, ”Att läsa Bibeln tillsammans med de döda: Om svensk receptions kritik på 2000-talet”, *SEÅ* 73 (2008): 143–160. I Uppsala har fältet samlat forskare från exegetik, systematisk teologi och litteraturvetenskap, se till exempel i Stefan Klint och Kari Syreeni (red.), *Speglingar: Svensk 1900-talslitteratur i möte med biblisk tradition* (Skellefteå: Artos, 2002). Exegetiska avhandlingar från Uppsala i detta fält inkluderar Stefan Klint, *Romanen och evangeliet: Former för Jesusgestaltning i Pär Lagerkvists prosa* (Skellefteå: Norma, 2001); Mikael Sjöberg [nu Larsson], *Wrestling with Textual Violence: The Jephthah Narrative in Antiquity and Modernity* (Sheffield: Sheffield Phoenix, 2004); Lina Sjöberg, *Genesis och Jernet: Ett möte mellan Sara Lidmans Jernbarneepos och Bibelns berättelser* (Hedemora: Gidlunds förlag, 2006) samt Mattias Huss, *Vetekornets väg: Utblottelse hos Dostojevskij och romanen Bröderna Karamazov* (Skellefteå: Artos, 2008).

denterna kom länge från huvudsakligen tre håll: skola, kyrka samt humaniora och samhällsvetenskap. Vårt intryck är att rekryteringen breddats under de senaste åren, så att vi nu oftare möter studenter från vård, näringsliv och kultursektor, ibland också någon enstaka politiker. Det innebär stor variation av förkunskaper men också av erfarenheter, vilket bäddar för dynamiska samtal. Kursen går på halvfart (distans) under en termin. Politik är temat för det första huvudseminariet, men det berörs också under introduktionsveckorna genom så kallade prova-på-seminarier. Våra reflektioner relaterar till dessa två moment.

PROVA-PÅ-SEMINARIER

Till nyheterna våren 2021 hörde två mindre omfattande prova-på-seminarier. Syftet med dessa var att introducera seminarieformen som sådan, aktivera studenterna tidigt i kursen samt ge något av en aptitretare inför det första ordinarie seminariet. I kursvärderingen året innan hade studenterna efterfrågat mer nordiskt material. Till vårterminen 2021 hittade vi ett temanummer i den danska tidskriften *Bibliana* med titeln "Den nordiske bibel" som innehöll korta populärt hållna bidrag om bibelreception i den nordiska offentligheten.³ Vi valde ut fyra bidrag och varje student skulle kommentera två.⁴ Uppgiften bestod dels i att identifiera författarens argumentation och dels i att göra ett eget ställningstagande. Några av bidragen driver tydliga teser. Hallgeir Elstad argumenterar till exempel för att välfärdsstatens jämlikhetsideal motsvarar kärleksbudet i den Hebreiska bibeln och Nya testamentet samt att seku-

³ *Bibliana* 2 (2020). Artiklarna är sammanfattningar av bidragen till Marianne Bjelland Kartzow, Outi Lehtipuu och Kasper Bro Larsen (red.), *The Nordic Bible: Bible Reception in Contemporary Nordic Identity Formation* (Berlin: de Gruyter, kommande).

⁴ Hallgeir Elstad, "Bibelen i den skandinaviske velfærdsstat"; Hanna Stenström "Jesus, tempelrensningen og velfærdsdebatten i Sverige"; Marianne Bjelland Kartzow, "Bibelen i det nordiske parlament: Mellem ældgammel lærdom og ambivalent symbol"; samt Outi Lehtipuu, "Kan Bibelen være hate speech? En aktuel debat i Finland".

lariseringen öppnar nya rum för Bibeln. Andra är mer prövande. Outi Lehtipu frågar, i anslutning till en specifik finsk debatt, om bibeltexter kan utgöra grund för hets mot folkgrupp ("hate-speech") och landar i en mer övergripande fråga om vad som kännetecknar ett ansvarfullt bibelbruk.

Artiklarna väckte tveklöst intresse och engagemang. Vårt intryck är att seminarierna bidrog till att sätta igång kursen, ge studenterna möjlighet att "provtänka" och visa på frågornas aktualitet i vår egen kontext. En återkommande frestelse för studenter var att hoppa över det första steget, analysen, och gå direkt till ställningstagandet. Det är förståeligt när uppgiften berör allmänpolitiska frågor (välfärd, yttrandefrihet), där många har en tydlig uppfattning sedan tidigare. Men uppgiften i seminariet var inte att ta ställning till exempelvis privata alternativ i välfärden, utan att pröva eventuella paralleller i sättet att tänka kring socialt ansvarstagande i bibliska traditioner och i vår egen tid. Här gäller det (som alltid) att läsa frågan noga innan man svarar och att inte dras med åt andra, i och för sig, intressanta håll.

Några studenter efterlyste mer av introduktion till centrala och komplexa teologiska begrepp som sekularisering. Det korta formatet på artiklarna bidrog till viss förenkling, men öppnade också en möjlighet för studenterna att peka på vad som tagits för givet, vad som blivit alltför rumphugget eller när exegeterna varit ute på hal is. Ytterligare några ville ha tydligare instruktioner inför seminarierna, vilket är särskilt viktigt när dessa sker online (asynkront), och lärarens klargöranden och följdfrågor kommer med viss fördröjning. Alltför öppna eller komplexa frågor på litet svarsutrymme kan vara frustrerande, inte minst för ambitiösa studenter. Här är det viktigt att syftet blir tydligt, nämligen att introducera frågor som vi sedan fördjupar på nästa moment i kursen. Att få "provtänka" kring stora frågor, till exempel om "Bibeln" som kulturarv eller vad en ansvarsfull bibeltolkning kan innebära, ger också studenter en möjlighet att artikulera sin förförståelse i ett tidigt skede av kursen.

MOMENTET "BIBELN I POLITIK OCH SAMHÄLLSLIV"

Efter introduktionsveckorna följde "Bibeln i politik och samhällsliv" som det första ordinarie materialblocket. Våren 2021 inföll detta moment bara en dryg månad efter stormningen av den amerikanska kongressen den sjätte januari, då vissa skanderade slagord som exempelvis "Christ is my king, Trump is my president".⁵ Händelsen bidrog till ämnets akuta relevans, men innebar också en utmaning för oss lärare att navigera i nyhetsflödet. Det gällde att snabbt identifiera både lämpligt material och tillvägagångssätt för hur detta kunde användas i undervisningen. Seminariet genomfördes i realtid, via länk, i mindre grupper. Detta hade framkommit som ett önskemål från tidigare kurstillfällen och nu provade vi det för första gången. Att få "ses" åtminstone en gång på en kurs som sträcker sig över en hel termin kan bidra till motivation och ett gynnsamt lärandeklimat. Det visade sig också att något fler studenter både startade och slutförde kursen än tidigare.

Studenterna förberedde sig för seminariet genom att läsa och arbeta med frågor till tre typer av texter: forskningslitteratur, artiklar i dagspress samt utdrag ur tal av svenska politiker. Att hitta lagom svår kurslitteratur (för studenter med grundläggande behörighet) är en utmaning i ett forskningsfält som fortfarande får beskrivas som relativt nytt och snabbväxande.⁶ Helst ska litteraturen också tillhandahålla användbara analysverktyg och inte bara handla om amerikanska förhållanden. Hu-

⁵ Se till exempel dokumentären "Stormningen av Kapitolium", *SVT Dax* (24 oktober, 2021) eller Gina Ciliberto och Stephanie Russel-Kraft, "They invaded the Capitol Saying 'Jesus is my savior, Trump is my president'", *Sojourners* (7 januari, 2021). Tröjor med texten "Christ is my king, Trump is my president" har sålts på Amazon sedan 2019 (se till exempel <https://www.amazon.com/Jesus-King-Trump-President-Tan/dp/B07VBBD1RH>).

⁶ För en överblick över fältet, se Hanna Stenström, "Bibeln i politiken: Ett växande forskningsfält", *SEÅ* 87 (2022): 1–27; samt kapitel 1 i Hanna Liljefors, *Hebreiska bibeln debatterad: En receptionskritisk studie av diskurser om "Gamla testamentet" i svenska dagstidningar 1987–2017* (Skellefteå: Artos & Norma, 2022).

vudboken *The Bible in the Public Square* har fokus på USA, men introducerar relevanta områden (politik, nationsgrundande, populärkultur och utbildning) på ett tillgängligt sätt och rymmer även vissa historiska perspektiv.⁷ Vi kompletterade med artiklar som behandlar nordiska förhållanden (Strømmen) och ger mer av teoretisk grund (Sherwood), till exempel om sambandet mellan liberala och högernationalistiska bibelbruk.⁸

Den fråga som studenterna fick arbeta med i relation till dessa texter gällde varför och i vilka syften politiska grupperingar gör anspråk på "Bibeln", ett "bibliskt arv" eller "kristna värderingar". Uppgiften hade en analytisk del (identifiera förklaringar och argumentation i litteraturen) och en värderande del (risker och möjligheter med samtida politiska bibelbruk). Liksom vid prova-på-seminarierna frestades några studenter att hoppa över analysen och gå direkt till debatten. Poängen med det första steget var att kunna göra mer välgrundade ställningstaganden. Alltför generella frågor inbjuder dock inte till precisa svar. I efterhand inser vi utmaningen för studenten att säga något klokt och koncist om "vår tids politiska och/eller kulturella bibelbruk".

⁷ Mark A. Chancey, Carol Meyers och Eric M. Meyers (red.), *The Bible in the Public Square: Its Enduring Influence in American Life* (Atlanta: SBL, 2014).

⁸ Hannah M. Strømmen, "Biblical Blood-Lines: From Foundational Corpus to the Far Right Bible", *BibInt* 25/4–5 (2017): 555–573; idem, "Christian Terror in Europe? The Bible in Anders Behring Breivik's Manifesto", *JBRec* 4/1 (2017): 147–169; Yvonne Sherwood, "Bush's Bible as a Liberal Bible (Strange Thought that Might Seem)", *Postscripts: The Journal of Sacred Texts and Contemporary Worlds* 2/1 (2006): 47–58. Se också Karin Berber Neutel och Marianne Bjelland Kartzow, "Neighbours Near and Far: How a Biblical Figure is Used in Recent European Anti-Migration Politics", *BibInt* 29/3 (2021): 358–380; jfr Jorunn Økland, "Death and the Maiden: Manifestos, Gender, Self-canonization, and Violence", i *The Bible and Feminism Remapping the Field*, red. Yvonne Sherwood (Oxford: Oxford University Press, 2017), 15–44; Ole Jakob Løland, "Obamas effektive bibel", *Kirke & Kultur* 119/2 (2014): 113–126; Hannah Strømmen, "En høyreekstrem bibel? Bibelforskning etter 22 juli", *Kirke & Kultur* 125/2 (2020): 120–129.

Amerikanska exempel

Det amerikanska presidentvalet och händelserna kring Kapitolium var alltför färska vid kurstillfället för att det skulle finnas någon forskningslitteratur om saken. Därför använde vi en serie krönikor i svensk och internationell press. Svenska teologer som Joel Halldorf (professor i kyrkohistoria vid EHS) och Susanne Wigorts Yngvesson (professor i etik vid EHS) fungerade som en slags översättare mellan amerikanska och svenska förhållanden, till exempel om skillnaderna mellan amerikansk evangelikal kristendom och svensk frikyrklighet.⁹ Receptionsforskaren och numera frilansskribenten Katie B. Edwards (*The Independent*) samt författaren och krönikören Ian Frazier (*The New Yorker*) fick exemplifiera den pågående brittiska och amerikanska debatten om valet.¹⁰ Om de svenska rösterna var tämligen givna (och urvalet begränsat), innebar det en större utmaning att sortera i flodvågen av internationella texter. Ledstjärnan fick vara att hitta distinkta välargumenterade inlägg snarare än att spegla debatten i sin helhet.

Uppgiften till studenterna var att ge konkreta exempel på typer av bibelbruk under de amerikanska president- och kongressvalen och dess efterspel. Värderingsmomentet handlade om att reflektera över bibelbrukets funktion och effekter samt i vilken utsträckning det representerar något nytt eller specifikt amerikanskt. Att hitta egna exempel visade sig för flertalet vara en väl svår uppgift.¹¹ Studenterna ställdes inför samma dilemma som oss lärare inför kursstart. Möjligen var det mycket begärt för ett enskilt seminarium att inte bara analysera utan också söka material. Samtidigt var vi från lärarhåll angelägna om att på kort varsel

⁹ Joel Halldorf, "Så uppstod en koppling mellan kristna och Trump", *Expressen* (2 januari, 2020); Susanne Wigorts Yngvesson, "Så skapades bilden av Trump som Guds utvalde", *Kyrkans Tidning* (28 oktober, 2020).

¹⁰ Katie Edwards, "Comparing Trump to Jesus? Get Real", *The Independent* (19 januari, 2021); Ian Frazier, "Donald Trump and Uses and Misuses of the Bible", *The New Yorker* (15 juni, 2020).

¹¹ En student hittar en relevant, men äldre krönika av Martin Kettle, "Is Mitt Romney's Mormonism a Key Issue? You bet it is", *The Guardian* (30 maj, 2012).

fånga upp vad vi uppfattade som ett historiskt skeende. Här erbjöd så att säga världen runt omkring oss en möjlighet till gemensamt lärande och utforskande. Vissa studenter bidrog också med relevanta fynd och kanske kan den typen av uppgifter fungera som stimulerande överkurs för den som behöver en extra utmaning. En nyckel ligger givetvis i anspråken. Kvalificerade jämförelser mellan Sverige och USA förutsätter ämneskunskaper i exempelvis statsvetenskap och historia. Avsaknad av det kan inte hindra oss (lärare och studenter) att utifrån bibelvetenskapliga utgångspunkter reflektera över det vi ser hända i samtiden.

Svenska exempel

Slutligen fick studenterna vända blicken hemåt genom att läsa utdrag ur tal av svenska politiker och tillämpa analysverktyg från huvudboken. Vi valde exempel från tre partiledare på olika plattformar: Fredrik Reinfeldts sommartal 2014 (Moderaterna),¹² Ebba Buschs tal till rikstinget 2019 (Kristdemokraterna)¹³ samt ett Facebook-inlägg av Stefan Löfven från 2019 (Socialdemokraterna).¹⁴ Vi fick leta ordentligt för att både höger- och vänsterblocken skulle vara representerade, men täckte inte in hela den politiska skalan. Man kan överväga om det är önskvärt eller nödvändigt. Urvalet hade också pragmatiska aspekter. Materialet skulle vara offentligt, det fick inte vara alltför omfattande, bibelreferenserna skulle vara tillräckligt tydliga och vi kunde som lärare inte lägga hur mycket tid som helst på materialsökning. Till dessa texter fick studenterna arbeta med frågor inom tre områden, som på nytt hade två komponenter: identifiera bibelbruk (vad, hur) och värdera dess effekter (varför).

¹² Reinfelds sommartal (jfr ”öppna era hjärtan” med 2 Mack 1:4; 2 Kor 6:13; Apg 16:14) finns online: <https://www.youtube.com/watch?v=8IH2GEvYt7Y>.

¹³ Buschs tal (jfr ”vind sår de, storm skördar det” med Hos 8:7) finns online: <https://kristdemokraterna.se/rikstingstal-2019/>.

¹⁴ Löfvens inlägg (jfr ”Vad hjälper det en människa om hon vinner hela världen men förlorar sin själ?” med Mark 8:36; Matt 16:26) finns online: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=28444486155592260&id=329885883718979.

Första delområdet handlade om bibelbruket uppfattades som medvetet eller inte, vilken funktion det i så fall fyllde och varför också ett omedvetet bibelbruk kunde vara av intresse för bibelvetaren. Det andra området gällde på nytt en jämförelse mellan USA och Sverige. Vilka var de viktigaste likheterna och skillnaderna mellan svenska och amerikanska politikernas bibelbruk? Här frågade vi också om studenterna uppfattade de svenska politikernas bibelbruk som tecken på en större förändring av religionens roll i samhället. Slutligen öppnade vi för en frivillig "bonusuppgift", där studenterna fick dela med sig av andra exempel på politiska bruk. Vi frågade också om de uppfattade någon koppling mellan typ av bibelbruk och partitillhörighet.¹⁵

Gensvaret från studenterna var överlag entusiastiskt. För många var det något av en aha-upplevelse att också svenska politiker knyter an till bibliska traditioner, då praktiken bryter mot en förgivettagen och entydig uppfattning om Sverige som ett av världens mest sekulariserade länder.¹⁶ Reinfeldts tal är det som haft störst genomslag i den politiska debatten. Här fick vi möjlighet att diskutera "Bibeln" som kulturellt minne. Frasen "öppna era hjärtan" klingar bibliskt men referensen kan gå åt en rad olika håll (2 Mack 1:4; 2 Kor 6:13; Apg 16:14).¹⁷ Rör det sig över huvud taget om ett citat eller handlar det om vad Sherwood beskriver som "krypto-bibliskt" språkbruk?¹⁸ Reinfeldts tal ger exempel

¹⁵ För skillnader mellan demokraters och republikaners bibelbruk, se Jacques Berlinerblau, *Thumpin It: The Use and Abuse of the Bible in Today's Presidential Politics* (Louisville: Westminster John Knox, 2008).

¹⁶ Inger Furseth, "Introduction", i *Religious Complexity in the Public Sphere: Comparing Nordic Countries*, red. idem (Cham: Palgrave Macmillan, 2018), 1–29, använder begreppet "religiös komplexitet" för att beskriva det religiösa landskapet i Norden. Hon framhåller att det pågår parallella trender i de nordiska länderna med en ökande individualisering av religion och ökande religiös pluralism samtidigt som länderna är influerade av och inbäddade i en kristen tradition.

¹⁷ Torgny Lindgren, "Anteckningar om Bibeln", i *Boken om oss alla: 13 röster om Bibeln*, red. Erik Aurelius och Mikael Winninge (Uppsala: Svenska bibelsällskapet, 2015), 27–36 (31).

¹⁸ Sherwood, "Bush's Bible", 48.

på hur ord och symboler med rötter i bibeltexter blir en del av vardagsspråket och där lever sitt eget liv.

Busch använder en lätt reviderad fras från Hosea (8:7) – ”Om man sår vind – så får man skörda storm” – som samlande rubrik för sin kritik av regeringen.¹⁹ Hon ger då prov på det som Jacques Berlinerblau kallar ”cite-and-run”, det vill säga ett kort citat utan källhänvisning eller nämnvärd tolkning.²⁰ Greppet skapar igenkänning hos de väljare som håller bibeltexterna för auktoritativa, men går under radarn för de som inte gör det. Löfven gör en variant av ”citera-och-spring” i sitt Facebook-inlägg, där han kritiserar Kristdemokraternas och Moderaternas närmande till Sverigedemokraterna. Här är det dock inte fråga om någon diskret blinkning till invigda. Löfven hänvisar istället till ”ett bibelstycke som den antinazistiske redaktören Torgny Segerstedt ofta återkom till” (”Vad hjälper det en människa om hon vinner hela världen men förlorar sin själ?”; jfr Mark 8:36; Matt 16:26). För både Busch och Löfven fungerar bibeltexten som ett sätt att skapa legitimitet för den egna politiken och markera mot motståndare.²¹

Genom talen fick vi en provkarta på olika typer av bibelbruk. Första steget, att identifiera bibelbrukets vad och hur, visade sig vara en ganska stor uppgift. I Reinfeldts fall var det inte alls enkelt att fastställa referensen eller graden av medvetenhet (från talskrivaren). I jämförelsen mellan Busch och Löfven handlade diskussionen mer om paketeringen, i vilka sammanhang är det viktigt att vara tydlig med avsändaren, och när anser politiker att bibelreferensen så att säga behöver filtreras (genom andra auktoriteter) för att fungera? Jämförelsen mellan svenska och amerikanska förhållanden var något svårare och kräver, som nämnts,

¹⁹ I talets inledning återkommer referensen, med en betydelsefull revidering: ”Vind sådde de. Storm skördar *vi nu*” (vår kursivering).

²⁰ Berlinerblau, *Thumpin’ It*, 44–45, visar hur Al Gore citerar samma vers ur Hosea i ett tal om klimatförändringar.

²¹ Löfvens bibelbruk ligger i linje med det Berlinerblau kallar ”thumpin’ it”, det vill säga att slå ”Bibeln” i huvudet på en motståndare som kan antas hålla textsamlingen för auktoritativ (se vidare Berlinerblau, *Thumpin’ It*, 81–83).

mer av förkunskaper. Utvecklingen går också mycket snabbt. Debatter eller retoriska grepp från USA importeras till synes utan större bearbetning, till exempel genom talet om det svenska "hjärtlandet" under hösten 2021. Kan vi se något liknande på bibelbruksområdet? Och vilken roll spelar sekularisering i detta? Nordisk religionssociologisk forskning utgör en resurs i sammanhanget, som vi i viss mån nyttjar på kursen, men kunde göra mer av.²² Enstaka studenter nappade på bonusuppgiften att hitta andra exempel.²³ En fördel här (jämfört med delfråga 2) var att vi tydligare visade vad vi letade efter och att det handlade om begränsade texter.

Värderingsmomentet innebar en större utmaning. Forskningen om politiska bibelbruk i Norden befinner sig fortfarande i ett tidigt skede.²⁴ Därmed kan man säga att vi lärare genom seminariet bjuder in studenterna till forskningsfronten, för att tillsammans göra nya upptäckter. Det kan uppfattas som både övermäktigt och inspirerande, för båda parter. Att bedöma långsiktiga effekter av bibelbruk som sker under kursens gång är givetvis inte möjligt. Här krävs en stor portion ödmjukhet. För oss lärare väckte seminariet tankar om vilka frågor som är möjliga att ställa (och besvara) och vilka redskap som vi i så fall behöver tillhandahålla, till exempel i form av kriterier för värdering. I

²² Stig Hjarvard, *En verden af medier: medialiseringen af politik, sprog, religion og leg* (Frederiksberg: Samfundslitteratur, 2008); Mia Lövheim, "Religion, Mediatization, and 'Complementary Learning Processes' in Swedish Editorials", *Journal of Religion in Europe* 10/4 (2017): 366–383; idem, "'The Swedish Condition': Representations of Religion in the Swedish Press 1988–2018", *Temenos* 55/2 (2019): 271–292; Inger Furseth (red.), *Religious Complexity in the Public Sphere: Comparing Nordic Countries* (Cham: Palgrave Macmillan, 2018); Linnea Jensdotter, *Religion och politik i hybrida mediemiljöer: En analys av kommentarer till nyheter om Miljöpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna på Facebook* (Uppsala: Uppsala universitet, 2021).

²³ Till exempel om bibelbruk i Sveriges riksdag: Jacob Zetterman, "Magnus Jacobsson (KD) i riksdagen: Låt mig citera Bibeln", *Dagen* (13 februari, 2020).

²⁴ Se Strømmen, "Biblical Blood-Lines", "Christian Terror" samt "En høyreekstrem bibel?"; Økland, "Death"; Neutel och Kartzow, "Neighbours"; Neutel, "The Bible in Migration Politics"; samt Kartzow, Lehtipuu och Larsen, *The Nordic Bible*.

kursvärderingen berör studenterna flera av dessa aspekter. Momentet som helhet var uppskattat och flera studenter ville ha ytterligare live-seminarier. Några efterfrågade tydligare instruktioner och mer av bakgrund till exempel om teologiska nyckelbegrepp. Den typen av generella synpunkter (förkunskaper, förväntningar) är dock återkommande för seminarier på grundnivå, men blir särskilt aktuella när ämnet berör olika akademiska discipliner.

GAMLA OCH NYA UTMANINGAR

Varje lärare i bibelvetenskap, oavsett kurs, behöver hantera att studenter kommer med olika förväntningar och förhållningssätt till studieobjektet "Bibeln", på en skala från beröringskräck till hängivenhet. Attityden kan kopplas till samfundstillhörighet och livsåskådning, och manifesteras i mer eller mindre medvetet artikulerade bibelsyner. I klassrummet finns alltså olika sätt att definiera kanon representerade, liksom olika ideal för hur tolkning bör bedrivas. Möjligen uppfattades konflikten mellan kyrka och akademi i detta avseende något skarpare av tidigare generationers studenter. Enligt traditionen erbjöd vissa lärare i Uppsala under 1970- och 80-talen särskilda kvällspass för att bistå studenter med att överbrygga en upplevd klyfta mellan tro och vetande (läs: historisk-kritiska metoder). Vår erfarenhet är att efterfrågan på den typen av aktiviteter idag är närmast obefintlig. Det betyder inte att studenter kommer med mindre bagage, men kanske att de söker svar på sådana frågor i andra forum eller att exegetens auktoritet dalat (vi lämnar frågan till utbildningshistorikerna). Centralt för pedagogen är att skapa ett lärandeklimat där studenter å ena sidan visar respekt för varandras trostraditioner samt, å den andra, är beredda att pröva de perspektiv och metoder som bibelvetenskapen erbjuder.

Vissa föreställningar om "Bibeln" bryter direkt mot idén om respekt över konfessionsgränserna. Impulsen att ställa den Hebreiska bibeln i kontrast till Nya testamentet är ett tydligt exempel på en sådan föreställ-

ning, med rötter i ersättningsteologi.²⁵ Tankefiguren har visat sig vara seglivad, trots decennier av religionsdialog på höga nivåer, och den företräds även av personer som identifierar sig som sekulära.²⁶ Polariseringen ligger i linje med den negativa syn på judendom som Håkan Bengtsson identifierat i undervisningssammanhang.²⁷ Han beskriver träffande problemet med att bemöta vissa studenters förgivettagna föreställningar om ett ämne de inte har särskilt goda kunskaper om. Den pedagogiska utmaningen blir här att utmana stereotyper (med empiri och tolkningsteori) utan moralisera. Föreställningarna har ju förmedlats genom tradition, kultur eller samhällsdebatt.

En återkommande erfarenhet är att studenter ger uttryck för bestörtning när de blir varse om anti-judiska implikationer av sina tolkningar, men därefter tacksamhet när de får hjälp att läsa på nya sätt. Vi ser det vi lärt oss att se, samtidigt är också förförståelse levande materia. Att hantera konflikter mellan studenters religiösa övertygelser i klassrummet får alltså anses vara en gammal utmaning för bibelläraren. Studenter kan komma med olika uppfattningar till exempel om vem Herrens lidande tjänare i Jesaja är, utifrån judisk eller kristen tradition. När läraren sätter in texterna i deras historiska kontexter är syftet inte att ersätta studenternas tidigare läsningar (inifrån en tradition), utan att visa att vi i akademien ställer andra frågor än i kyrka och synagoga, till exempel historiska och litterära, snarare än teologiska och existentiella. Att peka på gemensamma historiska rötter för olika trostraditioner kan fungera brobyggande.

²⁵ Se Jesper Svartvik, "Ersättningsteologins historiska bakgrund", *Nordisk Judaistik* 19/1–2 (1998): 89–108.

²⁶ Liljefors utmanar tankefiguren i en receptionskritisk analys av Moberg-debatten (en debatt som kom till genom Eva Mobergs artikel "Du skall inga andra gudar hava jämte mig", *Ordfront Magasin* 1–2 [2000]: 44–50) i *Hebreiska bibeln debatterad*, kapitel 6. Se även Liljefors, "Att vara 'gammaltestamentlig': Tillskrivna betydelse till ordet 'gammaltestamentlig' i svenska dagstidningar 1987–2017", *SEÅ* 87 (2022): 259–281.

²⁷ Håkan Bengtsson, "Didaktiska reflektioner om judendom, stereotyper och tankefigurer", *Nordisk judaistik* 31/2 (2020): 3–20.

Att hårbärgera politiska motsättningar i klassrummet är däremot en ny utmaning för de flesta av oss. Hur gör vi i mötet med en tillspetsad hypotetisk studentgrupp där några uppfattar kanon som källan till universella mänskliga rättigheter, medan andra ser kanon som garanten för den vite mannens överhöghet? Här rör vi oss på nya marker och får nöja oss med att tänka högt kring möjliga praktiker och lärarens ansvar. Till viss del handlar det om saker som är viktiga i all undervisning, men som kanske aktualiseras särskilt tydligt på moment och kurser som berör politiska bibelbruk.

Förändrad förförståelse

En första mer specifik utmaning gäller att studenter kommer med delvis andra frågor och en förändrad förförståelse av huvudboken – ”Bibeln” – än tidigare. Vi vill här kort nämna två religionssociologiska teorier som kan bidra till förståelse för hur ”Bibeln” uppfattas i svensk offentlighet. För det första har religionssociologer identifierat en ökad politisering av religion i Sverige under de senaste åren.²⁸ Enligt Björn Molin innebär politisering att en fråga utgör ”ett element i partiernas propaganda och av partierna antas ha effekt på opinionen inom valmanskåren”.²⁹ Carolina Ivanescu har i sin tur beskrivit hur politisering av religion sker genom att religion antingen blir objekt eller subjekt i en politiserad fråga.³⁰ En ökande politisering av ”Bibeln”, där den används som slagträ i en (identitets)politisk debatt, kan innebära att nya förgivettagna föreställningar följer med in i klassrummet. För det andra, genom att religion allt mer politiseras, blir religion också ett mer återkommande inslag i medier vilket i sin tur leder till en ökad medialisering av religion. Begreppet ”medialisering” syftar bland annat till mediers allt mer

²⁸ Se Jensdotter, *Religion och politik*, 30.

²⁹ Björn Molin, *Tjänstepensionsfrågan: En studie i svensk partipolitik* Göteborg (Göteborg: Göteborgs universitet, 1965), 141.

³⁰ Carolina Ivanescu, ”Politicised Religion and the Religionisation of Politics”, *Culture and Religion: An Interdisciplinary Journal* 1/4 (2010): 309–325 (312).

ökande inflytande i samhället samt hur allt fler människor saknar första-handserfarenhet av religion (eller "Bibeln") och får sin information via medier.³¹ Representationer av religion i medier är beroende av medielogiker och uppfattat nyhetsvärde, till exempel förekommer religion i medier då representationen skapar kontroverser eller då religion kan uppfattas som antingen något problematiskt eller användbart.³²

Som lärare är det klokt att ha viss beredskap för detta delvis nya landskap, framför allt genom uppmärksamhet på studenterna, men kanske också genom att lägga något mer krut på omvärldsbevakning. Det senare kan möjligen uppfattas som övermäktigt på individnivå, när det handlar om globala fenomen. Här kan vi behöva fundera på hur vi mer systematiskt kan hjälpa varandra över ämnesgränserna, på institutions-, fakultets- eller till och med lärosätetsnivå. En uppgift kunde till exempel vara att identifiera beröringspunkter mellan politisering av religion och politisering av vetenskap (historia, genusvetenskap, klimatforskning, epidemiologi, etc.).

Respektfullt bemötande

En andra utmaning kan vara något så basalt som att värna ett respektfullt bemötande av alla i rummet. I en tid av inte bara politisering av religion utan också av skarp polarisering kan just det vara nog så svårt, då politiska övertygelseser kan vara minst lika bergfasta, explosiva och emotionella som någonsin religiösa. Som lärare har vi tidigare mött studenter för vilka Bibel och bibelläsning är viktiga komponenter i en religiös

³¹ Se Stig Hjarvard, "The Mediatization of Religion: Theorising Religion, Media, and Social Change", *Culture and Religion* 12/2 (2011): 119–135; jfr. Liljefors, *Hebreiska bibeln debatterad*, kapitel 10.

³² Se Titus Hjelm, "Understanding the New Visibility of Religion", *Journal of Religion in Europe* 7/3–4 (2014): 203–222; samt Mia Lövheim och Linnea Jensdotter, "Contradicting Ideas: Islam on Swedish Public Service Radio", i *Contesting Religion: The Media Dynamics of Cultural Conflicts in Scandinavia*, red. Knut Lundby (Berlin: de Gruyter, 2018), 135–152.

identitet. Nu kan vi också möta studenter med starka politiska investeringar i "Bibeln" som garant för eller källa till den västerländska civilisationen, där kanon fungerar både som objekt och subjekt, för att tala med Molin och Ivanescio. Läraren kan alltså befinna sig i ett minfält och behöva navigera mellan förväntningar om "yttrandefrihet" å ena sidan samt "trygga rum" å den andra.³³ Vad den enskilde tänker på kam-maren är givetvis "off limits" för läraren, men vad som helst kan inte sä-gas i ett klassrum.

Programstudenter i religionsvetenskap eller teologi får lära sig att tala sakligt om religion och samma spelregler gäller också om ämnet rör politik. Här ska vikten av inskolning i det akademiska samtalet inte und-erskattas, ett ansvar som rimligtvis vilar på en institutions samtliga lärare.³⁴ Den uppgiften blir något svårare om det rör sig om en fristående kurs som "Bibeln i samtidskulturen", där vissa studenter är nya på universitetet medan andra läser på avancerad nivå. Att kursen ges online gör det möjligen ännu svårare att överblicka studentgruppen och upptäcka tidiga signaler.

Vi har hittills inte mött någon student som exempelvis försvarat An-ders Behring Breiviks bibelbruk, däremot förväntningar på att kurslitter-aturen ska spegla också "den andra sidan" av det politiska spektrat. En pedagogisk utmaning blir att hantera en grupp där enskilda studenters hållning uppfattas som kränkande eller provocerande av majoriteten. Läraren behöver stämma i bäcken, men exakt var går den gränsen och

³³ Uppsala universitet lyder exempelvis under en gemensam värdegrund för statsanställda som rymmer både "fri åsiktsbildning" och "respekt för lika värde, frihet och värdighet". Se *Den gemensamma värdegrunden för de statsanställda, Värdegrunds-delegationen* (Stockholm: Regeringskansliet, 2013). Exempel på hur Uppsala universitet konkretiserar värdegrunden för statsanställda är utbildningen "Vårt uppdrag: Min roll som statsanställd inom universitet och högskola" samt ett pågående projekt kring medarbetarpolicy för Uppsala universitet 2021–2022.

³⁴ Vid teologiska institutionen i Uppsala handlar det första seminariet på "Introduktionskurs i Religionsvetenskap" också om att förklara vad ett seminarium är, för att synliggöra tyst kunskap som tidigare tagits för given.

hur ska det göras? Här har läraren möjlighet att genom sitt bemötande sätta en standard. I grupper där det verkar råda konsensus kan utmaningen vara att nå bortom ett självklart fördömande av terrorhandlingar.³⁵ Läraren kan också behöva beakta rena säkerhetsaspekter, vilket speglar ett förändrat samhällsklimat. Seminarier om till exempel antisemitism, rasism eller terrorism riskerar att bli kapade av organiserade extremistgrupper, något som exempelvis "Forum för judiska studier" i Uppsala drabbats av under våren 2022.³⁶

Innehållet i undervisningen

En tredje typ av utmaningar rör mer specifikt innehållet i undervisningen. Att utmana stereotyper och förutfattade meningar om religioner och dess urkunder hör till grunduppdraget för läraren, som vi noterat med Håkan Bengtsson ovan. Bemötandet av politiska stereotyper behöver inte skilja sig principiellt från religiösa dito. Det kan handla om att visa på det komplexa och mångfacetterade i texterna, men också att peka på historiska konsekvenser av olika tolkningstraditioner. För den student som lärt sig att Gamla testamentet utgör en mörk fond för Nya testamentet kan det vara en viktig upptäckt att se hur dynamiken mellan rättvisa och barmhärtighet kommer till uttryck i båda delarna av den kristna kanon. På liknande sätt kan den identitetspolitiskt orienterade studenten i bästa fall få upp ögonen för att värnandet om den egna gruppen löper parallellt med omsorg om främlingen genom hela den Hebreiska bibeln.

³⁵ Rhiannon Graybill diskuterar en liknande problematik i relation till profetexter som gestaltar våld mot kvinnor i *Are We Not Men? Unstable Masculinity in the Hebrew Prophets* (Oxford: Oxford University Press, 2016), 50; se vidare Mikael Larsson, "Reinventing the Wheel? – or Imagining Collaborative Spaces at the Intersection of Masculinity Studies and Feminism", *Advances in Ancient, Biblical and Near Eastern Research* 1:2 (2021), 109–144 (129–130); samt Sjöberg [nu Larsson], *Wrestling*, 211.

³⁶ Offentlig föreläsning på minnesdagen för Förintelsen, med Johann Chapoutot (Sorbonne), "Forum för judiska studier" (Uppsala universitet, 28 januari, 2022).

Läraren kan visa på fakta och historiska effekter av olika tankefigurer, det speglar första ledet i de seminarier vi beskrivit tidigare. För det andra ledet, värderingsmomentet, behöver läraren tillhandahålla verktyg. Ställningstagandet måste vara upp till studenten, men det är lärarens sak att visa vilka sätt att argumentera som är relevanta i just detta sammanhang. Hur bedömer vi vad som är en ”rimlig” tolkning och vad menar vi egentligen med ”etiskt ansvariga tolkningar”?³⁷ Som lärare i bibelvetenskap har vi för vana att till exempel sätta in texter i dess historiska kontexter eller beakta genrefrågor, men frågan är om det alltid är relevant och tillräckligt? Vi identifierar här en utmaning för skräet att reflektera över ämnets självförståelse och gränser, men också över vårt uppdrag som lärare och hur långt det sträcker sig.

MÖJLIGHETER OCH UTBLICK

Att undervisa om politiska bibelbruk rymmer utan tvekan stora utmaningar. Avslutningsvis vill vi också summera vad vi uppfattar som de viktigaste möjligheterna.

Den kanske mest uppenbara vinsten är att så omedelbart kunna anknyta till aktuell samhällsdebatt. Vi konstaterade tidigare att det kan vara en utmaning att sortera i den stora mängden nyheter. Framsidan av myntet är den höga relevansen. I analogi med intresset för levd religion kan vi tala om bibelbruk som exempel på levd kultur.³⁸ Vi kan visa för studenter att kunskap om bibliska traditioner inte bara ger historiska perspektiv på det samhälle vi lever i utan också redskap för att förstå nuet. Bibeltexternas roll som kulturellt minne inskränker sig inte till en avlägsen dåtid eller enbart till religiösa traditioner; de är exempel på ett

³⁷ Hannah Strømmen, ”En høyreekstrem”, 126, reser frågan om vem som får lov att avgöra vad som är ett rimligt bibelbruk; jfr Sjöberg [nu Larsson], *Wrestling*, 3–8.

³⁸ Strømmen, ”En høyreekstrem”, 127, argumenterar för att bibelvetare bör uppmärksamma ”den levda bibeln”, med vilket hon menar det offentliga och politiska bruket av Bibeln.

levande kulturarv. Kanske är det på längre sikt en utbildnings-strategisk överlevnadsfråga för ämnet att bli bättre på att nå ut med den insikten, i ett Sverige där Skolverket så sent som 2019 strök "Bibeln" och "Antiken" från grundskolans läroplan (om än för att sedan backa)?³⁹

Att tydligare lyfta samtida bibelbruk kan bidra både till rekrytering av nya studentgrupper och till ökad motivation för de studenter vi har. David Davage noterar ett påtagligt fokus på texternas historiska tillkomst i sin genomgång av introduktionskurser i bibelvetenskap i Sverige.⁴⁰ Han argumenterar för en omprövning av det vägvalet och för att vi på ett tidigare stadium introducerar moment kring texternas reception. Vi ställer oss bakom den analysen och uppfattar en sådan åtgärd som angelägen. Därutöver kan kopplingar till studenternas omvärld också fylla didaktiska funktioner. Under våren 2021 uppdrog teologiska fakulteten i Uppsala åt Lotta Björkman att genomföra en genomlysning av fakultetens nya kandidatprogram ur ett lika villkorsperspektiv.⁴¹ Till de åtgärder hon föreslog hör bland annat att ge studenterna fler ingångar till det som vissa uppfattar som ett okänt och svårtillgängligt material, till exempel genom poddar, intervjuer, nyhetsartiklar. Politiska bibelbruk erbjuder på den punkten gyllene tillfällen att överbrygga ett upplevt främlingskap i relation till stoffet.

Undervisning om "Bibeln i politiken" inbjuder som nämnts tidigare till samverkan med andra ämnen, inom och utanför religionsvetenskapens och teologins domäner. Studenter kan ha glädje av inspel från systerdiscipliner som Religionssociologi och Global kristendom, för att förstå religionens förändrade roll i samtiden, vilket vi i mindre utsträck-

³⁹ Se till exempel Erik Nilsson/TT, "Antiken och Bibeln kvar i ny kursplan", *Svenska Dagbladet* (14 augusti, 2020).

⁴⁰ David Davage, "Kan Gamla testamentet bli som nytt? Exegetisk undervisning i skuggan av ett 'döende testamente'", i *Teologisk utbildning*, red. Thomas Girmalm (Studia Theologica Practica Umensia, 3; Umeå: Umeå universitet, 2020), 101–130 (120–122).

⁴¹ Lotta Björkman, "Rapport från genomlysning utifrån LV-perspektiv av teologiska fakultetens två nya kandidatprogram" (17 maj, 2021).

ning redan provat. Eller varför inte amerikastudier, antropologi och genusvetenskap för att belysa andra aspekter av samtiden?⁴² Teoretiska redskap från systematisk teologi, etik och religionsfilosofi kunde vara till nytta för att förstå hur man kan göra normativa bedömningar på saklig grund. Samtidigt ska det erkännas att samverkan kostar tid och resurser. Fördelen är att det erbjuder möjligheter till ett gemensamt lärande (för studenter och lärare), när läraren behöver identifiera vad studenterna saknar (som hen inte själv kan erbjuda) för att lösa uppgiften.

Undervisning om politiska bibelbruk öppnar också för fördjupning i det egna ämnets traditioner och senaste utveckling. Inom fältet receptionsstudier talar nu allt fler om receptions kritik, för att markera att det inte bara handlar om att kartlägga texters väg genom historien utan också att kritiskt diskutera dess effekter eller verkningar.⁴³ Det värderingsmoment som skisserats ovan kan fungera som ett konkret exempel på vad receptions kritik innebär. Receptions kritiken bygger i sin tur vidare på en längre tradition av kritiska perspektiv inom bibelvetenskapen (feministisk kritik, ideologikritik, post-kolonial kritik, etc.), som alla utgör resurser i sammanhanget. *Sachkritik* kan förstås som en tidig impuls i denna riktning.⁴⁴ Vi menar alltså att exegetiken har både traditioner och redskap för uppgiften att kritiskt värdera olika bibelbruk. Frågan är hur och i vilken omfattning vi som lärare tänker att det ingår i arbetsbeskrivningen?

⁴² Den fristående kursen "Bibeln i afrikansk kultur och politik" (7,5 hp), som gavs vid teologiska institutionen i Uppsala höstterminen 2021, är ett exempel på samverkan mellan Bibelvetenskap och Global kristendom.

⁴³ Se Holly Morse, "What's in a Name? Analysing the Appellation 'Reception History' in Biblical Studies", i *Biblical Reception 3*, red. Cheryl Exum och David Clines (Sheffield: Sheffield Phoenix, 2015), 243–264; James Harding, "What is Reception History and What Happens to You if You Do It?", i *Reception History and Biblical Studies: Theory and Practice*, red. Emma England och William John Lyons (London: Bloomsbury, 2015), 31–44 (39–40); Liljefors, *Hebreiska bibeln debatterad*, kapitel 2.

⁴⁴ Robert Morgan, "Sachkritik in Reception History", *JSNT* 33/2 (2010): 175–190; jfr Sjöberg [nu Larsson], *Wrestling*, 3.

Till sist vill vi peka på att undervisning i fältet kan bidra till att utveckla studenterna kritiska tänkande. Studiet av andra människors (mer eller mindre uppenbart) ideologiska bibelbruk kan göra studenter medvetna om den egna partiskheten och om de ideologiska sammanhang som de själva är en del av. I mötet med det som kan uppfattas som "främmande" framträder den egna horisonten (bibelsynen, livsåskådningen) desto tydligare. Genom att erbjuda studenter ett rum där de får öva sig på respektfullt bemötande, på att balansera saklighet och kritik också när mycket står på spel, skolar vi inte bara in studenterna i vår egen seminariekultur utan förbereder dem för livet utanför akademien.